
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

279

Clémentine Deliss: *The Metabolic Museum*. Berlin: Hatje Cantz Verlag, 2020, 128 str.

Metabolični muzej je drobna, osebna knjiga antropologinje, kulturne zgodovinarke, pedagoginje in kuratorke Clémentine Deliss. V njej pojasnjuje svoje videnje potrebe po preobrazbi in razvoju etnografskega muzeja kot »spornega žanra evropskega muzeja« (str. 9). Izhaja iz specifične izkušnje vodenja Muzeja svetovnih kultur (Weltkulturen Museum) v Frankfurtu, kjer je kot direktorica delovala od leta 2010 do 2015, ko jo je mestna oblast predčasno odpustila. Vendar v knjigi ne bomo našli trivialnih insajderskih podrobnosti niti grenkobe, pač pa esejistično podano inventuro konkretnega poskusa, kako preobraziti utečeno delovanje ugledne mestne institucije spornega porekla. V tej recenziji bom najprej predstavila avtorico in se nato sprehodila skozi ključne poudarke besedila, ki obsega petnajst kratkih poglavij, uokvirjenih z manifestoma (*Manifest za postetnografski muzej* in *Manifest za pravico do dostopa do kolonialnih zbirk, sekvestriranih v zahodni Evropi*). Sklenila bom z razmišljanjem, kako se nas ta zahodnoevropska epizoda otepanja s kolonialno dediščino sploh tiče.

Clémentine Deliss deluje predvsem kot neodvisna kuratorka, ki uspešno razvija nove izobraževalne, založniške in razstavne pristope na presečišču sodobne umetnosti in antropologije. Njeno delovanje je močno povezano s sodobno afriško umetnostno sceno (predvsem s senegalskim Laboratoire Agit'Art), v izrazito mednarodni karieri pa je razvila formate delovanja onkraj konvencionalnega razstavljanja, vezane na hibridne, transdisciplinarne prakse in participacijo, še preden je ta postala vseprisotna, že kar banalen model institucionalne države. Tako je med letoma 1996 in 2007, na primer, izdajala bibliofilsko publikacijo *Metronome* kot projektni »organ« umetnikov in piscev, v letih 2002–2009 vodila čezcelinski kolektiv Future Academy (Bodoča akademija), od leta 2015 pa razvija modele Univerze Metaboličnega muzeja. Trenutno deluje kot gostujoča profesorica na univerzi v Hamburgu ter kot kuratorica v KW Institute of Contemporary Art v Berlinu in pri African Artists' Foundation v Lagosu, je tudi članica znanstvenega sveta Musée du quai Branly v Parizu. Njeno delovanje je že desetletje in pol povezano tudi z Ljubljano, nazadnje je leta 2019 v okviru Grafičnega bienala vodila mednarodni

muzeološki seminar *Metabolični muzej*, ki je potekal v Moderni in Narodni galeriji, Mednarodnem grafičnem in likovnem centru ter v Prirodoslovnem muzeju Slovenije.

280

V knjigi *Metabolični muzej* Clémentine Deliss sicer ohlapno sledi kronologiji vodenja frankfurtskega Muzeja svetovnih kultur, vendar je vanj vtakala premišljevanja o (ne) smislu etnografskih muzejev skozi genezo razvoja lastne vizije. Tako se v *Metaboličnem muzeju* ves čas sprehajamo med kirurško muzeografijo in splošnejšo, a prav tako neizprosno antropologijo postkolonialne muzejske prakse. Odlika knjige je umestitev lastnega poskusa preobrazbe muzeja v različne kontekste. Med njimi izstopa pomen frankfurtskega progresivnega intelektualnega okolja: tu je med letoma 1980 in 1985 delovala založba Qumran Verlag für Ethnologie und Kunst, ki je vpeljala bolj angažirano, avtopoetično etnologijo v povezavi z umetnostjo (med avtorji so Victor Segalen, Michel Leiris, Hubert Fichte ...), sam Muzej svetovnih kultur (tedaj še Museum für Völkerkunde) pa je pričel z zbiranjem del sodobnih umetnikov tretjega sveta že sredi sedemdesetih let. Avtorica pojasni tudi spornost etnografskega muzeja, ki je zanjo sinonim za kolonialni muzej, t. j. v času svojega nastanka izrazilo sodoben, kulturno-ekonomski projekt, vpet v ekspanzionistični razvoj imperijev, držav in mest–ustanoviteljev. Gre za tip muzeja, ki ga je »potrebno ubiti«, da bi lahko zacvetel nov pristop h kulturi in dediščini, kot je leta 1992 apeliral že A. O. Konaré, nekdanji malijski predsednik in predsednik ICOM (str. 30). Deliss je kritična do prevladujočega načina nedavnih preobrazb etnografskih muzejev, ki so prerasle v pravo industrijo: poleg spremembe imena si ti muzeji sedaj privoščijo drag lišp v obliki predizajniranih razstav, ki naj »kompenzirajo odsotnost sodobnosti in legitimnosti, ki obkroža to etno-kolonialno institucijo« (str. 33).

Naglavna greha kolonialnih muzejev sta po Deliss dva. Prvi je (bolj ali manj) nelegalna oz. nelegitimna zbiralna bulimija predhodnih upraviteljev in posledično kopičenje pridobljenih predmetov v za javnost zaprtih prostorih: »Ni prepričljivega argumenta, da bi muzeji zadrževali več stotin in tisočev, v zbirkah pogosto celo podvojenih artefaktov« (str. 86), oz. »vzdrževanje teh zalog svetovne dediščine napeljuje na verjetje, da v njih ždi ambivalentna energija, ki jo je šele treba pretvoriti in izkoristiti v prid njihovim trenutnim lastnikom« (str. 97). Drugi pa je vztrajanje v »etnološki eshatologiji«, t. j. avtoritativnem znanstvenem okviru, ki ima vedno zadnjo besedo že zgolj zaradi zagovarjanja zahodnih konservatorskih načel in klasifikacijskega sistema (str. 65). Za postkolonialno akademsko prakso so ti muzeji lahke tarče, zato je knjiga *Metabolični muzej* pomembna predvsem zato, ker predstavlja eno od možnih vizij konkretnega delovanja. Deliss jo je zastavila v štirih točkah: domače raziskave (samokritična, povratna preučevanja zbirke znotraj muzeja), remediacija v času (preseganje antropoloških klasifikacij in predhodnih muzejskih načel, razvoj alternativnih metafor in interpretacij), kuriranje soseščine (odpiranje dostopa do zbirke, delo z zunanjimi eksperti in umetniki, spodbujanje obiskovalcev k srečanjem, študiju, debatam ...) in Muzej-Univerza (dekonstrukcija prejšnjih arhivov in zgodovin etnografskih muzejev, zagon novih platform za profesionalni razvoj, razpiranje disciplin ...). Muzej svetovnih kultur je postal »teren«: k raziskovanju je Deliss spodbujala tako zaposlene arhivarje in kustose (slednjim je spremenila naziv v kustos-raziskovalec) kot zunanje, vabljene rezidente (gastroetnolog, umetniki, pisatelji, oblikovalci ...). Po antropologu Paulu Rabinowu je povzela remediacijo kot ključno metodo. Gre za dialoški, kritični, eksperimentalni proces vpeljave alternativnih medijev in načinov prezentacije,

da bi s tem sprožili (institucionalno) preoblikovanje, s tem pa pogoje za produkcijo nove vednosti. Remediacija v muzeju pa spodkopava »nostalgijo oz. brezpogojno zavezanost tradiciji« (str. 31).

Avtorica bralca vodi skozi različne sklope problematik in pri tem pogosto uporablja metafore zdravilstva (celjenje ran in brazgotin, regeneracija, kronično stanje ...). Če muzej razumemo kot bolno telo, kaj je potemtakem njegov direktor?! Clémentine Deliss nam v premislek ponuja koncept metaboličnega muzeja, ki močno odstopa od običajne, v muzejskem okolju pogoste pravičniške retorike v maniri plakadne političnosti, ki ustvarja lažno dihotomijo med progresivnimi in konzervativnimi strujami. Neuspeli poskus globinskega pretresa frankfurtskega muzeja priča, da se bodo ustanovitelji in kustosi le stežka ločili od prestižnega statusa in ukoreninjenih načinov (statičnega) upravljanja in (nadzorovanega) rokovanja z muzejskimi predmeti, ki instituciji zagotavljajo navidezno nevtralnost. Avtorica v besedilu poudarja, da se je pri zasnovi in izvajanju drzne preobrazbe muzejske institucije – poleg že omenjene tradicije z gledovanja etnologije po umetnosti – zanašala tudi na domnevno svetovljanskost Frankfurta kot mednarodne finančne in gospodarske metropole (tu je, nenazadnje, sedež Evropske centralne banke), a se je očitno uštel. Ni presenetljivo, da kot tiha rdeča nit med vrsticami *Metaboličnega muzeja* vztraja odpor. Odpor ustanovitelja, kulturne politike, zaposlenih v instituciji ... Zato knjiga dobro funkcionira tudi kot komentar k razkošnejšima publikacijama krovnih projektov muzeja v času avtoričinega direktorovanja: *Object Atlas: Fieldwork in the Museum* (Kerber Verlag 2012) in *Foreign Exchange (or the stories you wouldn't tell a stranger)* (Diaphanes 2014).

Vsiljuje se vprašanje, ali so naše posttranzicijske, postsocialistične muzeološke zagate kaj manj upravičene do premislekov, kakršnega ponuja metabolični muzej, eden od mogočih, zagotovo pa ne edini zveličavni koncept. To drobno knjižico velja prebrati, tudi če se nam zdi, da se nas ne tiče, češ da kolonialnih muzejev zahodnega tipa pri nas pač ni, in navkljub dejstvu, da naša mesta ne sodijo med najbogatejša na svetu. *Metabolični muzej* sicer sodi v žanr izpovedne strokovne proze, ki navadno zapade v priročniški format v smislu, »kako mi je uspelo preobraziti zanemarjen muzej brez obiskovalcev v priljubljen sociokulturni center«, vendar Deliss z nami deli argumentirana intelektualna razmišljanja, ob katerih smo prisiljeni brusiti lasten pogled na vlogo muzeologije v 21. stoletju. Sama bi izpostavila naslednje vidike:

Karierno vodenje javnih zavodov: relevantna vodstvena vizija ne pride sama od sebe in mora presegati uradniški položaj kot mesto odzivanja na ustanoviteljeve zahteve in birokratske omejitve. Na prepustnejšem trgu dela od našega javnega sektorja je tovrstna kariera plod delovanja na globalnem terenu, kjer nujno niha med prekarnostjo in elitizmom, za povrh pa je izpostavljena tudi tveganju. Deliss je po starem dobrem anarhističnem načelu delovala kot realista in od institucije v Frankfurtu zahtevala nemožne. Slednjega naš prostor ne dopušča, potrebuje pa.

Intelektualna lastnina kot sredstvo opolnomočenja: etnologizacija predmetov je v preteklosti (in ponekod še danes) pomenila anonimizacijo avtorja. Ko Deliss piše o pretresu zbirk s pomočjo zunanjih kriterijev, govori o produkciji prototipov, t. j. muzejskih predmetov, ki jim lahko podelimo nov pomen in ki lahko spodbudijo produkcijo nove

vednosti in s tem družbene inovacije. V ospredju je torej zahteva po atribuciji avtorjev in vračanju avtorskih pravic njihovim potomcem. Deliss ne nasprotuje vračanju predmetov predstavnikom nekdanjih koloniziranih skupnosti. Nasprotno. A ker se zaveda počasnosti in spolitiziranosti restitucijskih procesov, išče oblike sodelovanja in »povračila«, ki jih je mogoče začeti izvajati tukaj in zdaj. Skozi prizmo intelektualne lastnine se lahko izognemo fetišističnemu pogledu na kulturno dediščino in hkrati priznamo intelektualno enakopravnost podrejenih družbenih razredov. V tem smislu je tudi seznam nosilcev nesovne kulturne dediščine Ministrstva za kulturo v svojem bistvu katalog nosilcev (začasnih lastnikov) »patentov«, t. j. zaščiteneh tehnik, tehnologij in veččin.

282

Muzej kot holistična ustanova: metafora metabolizma, t. j. organskosti, priklicuje v zavest nujnost celostnosti medsebojne povezanosti. »Metabolični proces preobraža in decentralizira, reciklira in poživlja pričakovanja in razumevanje formiranja estetskih praks. Ničesar več ne smemo videti izolirano, ampak naj vsaka poizvedba postane odraz začasnih soodvisnosti med umetninami, ljudmi, predmeti, mediji, opremo, izkušnjami, opažanji, zakoni, ekonomijami in afekti« (str. 112). Pri tem ne gre le za upravičeno zahtevo po večji prepustnosti in povezanosti muzejskih oddelkov, pač pa tudi za potrebo po odpiranju dostopa do muzejskih zbirk in ustvarjanju pogojev za nehierarhično, nenormativno muzejsko »agronomijo«, v kateri bi vsak obiskovalec lahko »pridelal skromne pomene« (str. 113).

Muzej kot artefakt: ko beremo razmišljanja Clémentine Deliss ob njenih dokaj korenitih posegih v muzejski ustroj (rezidenčna eksperimentalna dejavnost, posebej za potrebe muzejskega laboratorija-delavnice zasnovano in izdelano pohištvo, preureditev knjižnice in prevetritev naročenih publikacij, inovativna produkcija fotodokumentacije v izogib »primitivističnim klišejem«, sprememba vloge oddelčnih kustosov ...), je jasno, da se »holizma« ne da doseči s kozmetičnimi popravki ali po domače, z notranjimi resursi. Vsak poseg je bil konceptualiziran in profesionalno sproduciran s skrbjo za formo in detajle, kakršne so v muzejski praksi navadno deležni le končni produkti, kot je na primer razstava. Tovrsten pristop h kultiviranju muzejske infrastrukture (»ergonomski inženiring«) je že sam po sebi sprožil hermenevtične spremembe utečenih notranjih protokolov.

Sklenimo z dejstvom, da je v Sloveniji znanost po zakonu ločena od muzejev. Ti že dolgo niso več raziskovalne institucije, pač pa sodijo v kulturni resor in delujejo po (ekonometričnih) zakonitostih kulturne industrije. Tudi v Frankfurtu je v poznih šestdesetih letih prišlo do ločitve (prej je bil vsak direktor muzeja tudi predstojnik Frobeniusovega inštituta na Goethejevi univerzi) in muzej je pripadel mestu kot »banka vednosti in grobnica predmetov« (str. 27), saj za kritično, postkolonialno akademsko držo muzej ni bil več potreben. A morda je prav koncept metaboličnega muzeja tisti, ki nam lahko pomaga pri vzajemni krepitvi družbene relevantnosti.

Alenka Pirman